

UŞAQLARIN TƏLİM-TƏRBIYƏ PROSESİNDƏ UŞAQ VƏ MƏKTƏB KİTABXANALARININ ROLU

Azərbaycanın müstəilliyi şəraitində uşaqların və yeyetmələrin təlim-tərbiyəsinə, mətin vətənpərvərlər kimi böyüməsinə və hərtərəfli inkişaf etməsinə ciddi fikir verilməlidir. Çünki respublikamızın gələcək taleyi məhz indiki nəslin hansı zəminlər üzərində böyüməsinin, necə tərbiyə olunmasının və elmi biliklərə nə cür yiyələnməsinin nəticəsindən asılı olacaqdır.

Bu amillərdən çıxış edən əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfov haqlı olaraq qeyd edir ki, «cəmiyyətdə mühüm sosial funksiyaları həyata keçirən kitabxanalar elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsində, insan amilinin formalaşmasında, ölkəmizin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafında yaxından iştirak etməli, yüksək ideyaların kütlələr içərisində yayılması üçün böyük təbliğat-təşviqat və təşkilatçılıq işi aparmalıdır. Kitabxana işi dövrlə, zamanla ayaqlaşmalı, həmişə canlı, rəngarəng və dinamik olmalıdır» (1.-S.3)

Gənc nəslin dövrümüzün tələbləri səviyyəsində yetişdirilməsində digər tərbiyə ocaqları ilə yanaşı, uşaq və məktəb kitabxanaları da mühüm rol oynayırlar.

Uşaq kitabxanaları fondlarının elmi müxtəlif sahələrinə aidiyyətmiş ən yeni ədəbiyyatla müntəzəm komplektləşdirilməsi, müxtəlif işinə elmi-pedaqoji istiqamət verilməsi, kitab təbliğinin müxtəlif kültürvi formalarından və üsullarından istifadə edilməsi, habelə kitabxanaların maddi-texniki bazalarının möhkəmləndirilməsi və onların getdikcə daha bacarıqlı kadrlarla təmin edilməsi uşaqlara kitabxana xidmətinin yaxşılaşdırılmasına öz müsbət təsirini göstərməkdədir.

Uşaq kitabxanaları məktəbəqədər yaşlı uşaqlara, I-IX sinif şagirdlərinə, tərbiyəçilərə, müəllimlərə, uşaqların və yeyetmələrin təlim-tərbiyəsi prosesində fəal iştirak edən, gənc nəslin dünyagörüşünün formalaşmasında, peşə seçməyə istiqamətləndirilməsində və hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyət kimi formalaşmasında aparıcı rol oynayan kitab

xanalar. Uşaq kitabxanaları fondlarının elmin müxtəlif sahələrinə dair ən yeni ədəbiyyatla müntəzəm komplektləşdirilməsi, mütaliə işinə elmi-pedaqoji istiqamət verilməsi, kitabın kütləvi təbliğinin müxtəlif formalarından və mütləq üsullarından istifadə edilməsi, habelə kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və onların getdikcə daha bacarıqlı kadrlarla təmin edilməsi uşaqların tərbiyə işinin düzgün qurulmasına və dünyagörüşlərinin formalaşmasına öz müsbət təsirini göstərməkdədir (2.-S.81).

Azərbaycanda kitabxana işi tarixinin araşdırılması sahəsində əvəzsiz xidmətləri olan milli kitabxanaşünaslıq elminin banisi, tarix elmləri doktoru, professor A.Xələfov yazır: «Respublikamızda 1974-cü ildən başlayaraq Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsi mərkəzləşdirilməyə başladı. Çox mühüm dövlət əhəmiyyəti kəsb edən bu iş qısa bir müddətdə həyata keçirildi və respublikamızda 3174 filialı olan 69 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi yaradıldı.

Mərkəzləşdirmə başlayana qədər respublikamızda 100-ə yaxın müstəqil uşaq kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Mərkəzləşdirmənin əsasnaməsinə müvafiq olaraq uşaq kitabxanaları da mərkəzi kitabxanaların filialına çevrildi. Mərkəzləşdirmə uşaq kitabxanalarının statusuna heç bir xələl gətirmədi, onların binası və fondu ayrıca saxlandı, ancaq inzibati təbəçiliyində dəyişiklik baş verdi... Uşaq kitabxanaları rayon mərkəzi kitabxanalarının daha ixtisaslı, peşəkar kollektivinin simasında daha güclü köməkçi əldə etdi» (3.-S.69-70).

Görkəmli alim daha sonra qeyd edir ki, mərkəzləşdirmə ilə yanaşı olaraq bu dövrdə mühüm bir iş təcrübəsinə – uşaqlara xidmət edən kitabxanaların işinin əlaqələndirilməsinə başlanıldı. Dövrün tələbatına müvafiq formalaşan bu qabaqcıl iş üsulu tezliklə uşaqlara kitabxana xidmətinin uğurlu təşkili sahəsində də öz bəhrəsini verdiyindən bu işi daha da təkmilləşdirmək məqsədi ilə Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən respublikamızın 7 rayonunda – Lənkəran, Salyan, Quba, Yevlax, Gəncə, Qazax və Mingəçevirdə ərazi koordinasiya mərkəzi statusuna malik əlaqələndirmə mərkəzi yarandı. F.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının bu mərkəzlərə yaxından metodik köməyi nəticəsində tezliklə bu kitabxanalar uşaqlara kitabxana xidmətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əhəmiyyətli tədbirlər keçirməyə, qabaqcıl iş təcrübəsini öyrənməyə, ümumiləşdirib yaymağa başladılar. Bu kitabxanaların keçirdiyi kütləvi işlər də mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdı. Əlaqələndirmə mərkəzləri bilavasitə öz qarşılıqlarında uşaqlara xidmət edən hər üç kitabxana hövlərinin: müstəqil uşaq, məktəb və kütləvi kitabxanaların uşaq şöbəsinin işini əlaqələndirib,

koordinasiya işi həyata keçirdiklərindən tezliklə kitabxana işində əsaslı irəliləyişlər, keyfiyyət dəyişiklikləri baş verdi (3.-S70-71).

Müşahidələr göstərir ki, uşaqların bilik dairəsinin genişlənməsi, dünyagörüşünün formalaşması, şəxsiyyət kəmi kəmiyyətləşməsi, mənəvi tərbiyəsi kimi mühüm vəzifələrin həyata keçirilməsində ayrı-ayrı kitabxanaların fondunda toplanmış zəngin çap əsərlərinin oxucular arasında yayılması məqsədi ilə keçirilən rəngarəng kütləvi tədbirlər çox mühüm təsiredici qüvvəyə və böyük əhəmiyyətə malikdir. Ona görə də respublikamızın müxtəlif bölgələrində, həmçinin Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən uşaq kitabxanalarının oxuculara xidmət sahəsində gördüyü işlərin araşdırılması, bu istiqamətdə qazandıqları uğurların ümumiləşdirilib üzə çıxarılması, ən yaxşı xidmət ənənələrinin qabaqcıl təcrübə kimi başqa uşaq kitabxanalarında yayılması, habelə iş prosesində rast gəlinən nöqsanların aradan qaldırılması yollarının axtarılıb tapılması və s. kimi məsələlər təxəssəslənmiş vəzifələrdəndir.

Respublikamızın müstəqillik yolu ilə inamla irəlilədiyi, eyni zamanda Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının bir hissəsini işğal etdiyi bir zamanda böyüməkdə olan gənc nəslin düzgün və məqsədyönlü tərbiyəsi, ana vətənə, müqəddəs torpağa məhəbbət, şəhidlərimizin unudulmaz xatirəsinə ehtiram və gələcəyə inam ruhunda yetişdirilməsində digər sosial qurumlarla yanaşı uşaq kitabxanaları da mühüm rol oynamalıdır.

Uşaqların dünyagörüşünün formalaşmasında və layiqli vətəndaş kimi tərbiyə edilməsində uşaq kitabxanalarının üzərinə düşən vəzifə daha böyük məsuliyyət tələb edir. Bu baxımdan sistemli mütaliə və məqsədyönlü kütləvi tədbirlər vasitəsi ilə öyrətmək, öyrətməklə tərbiyə etmək vəzifəsini üzərinə götürmüş uşaq kitabxanalarının işi olduqca rəngarəng və çoxcəhətlidir.

Qeyd edək ki, hazırda respublikamızda 4.5 milyon nüsxə kitab fondu olan 127 müstəqil uşaq kitabxanası fəaliyyət göstərir ki, bunlar da 301 min nəfər oxucuya xidmət edir. Ölkəmizin baş uşaq kitabxanası, uşaq ədəbiyyatı üzrə dövlət kitabxanası, mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin uşaq bölmələri üzrə metodik mərkəz olan, 1965-ci ildə M.Qorki adına Bakı şəhər kütləvi kitabxanasının bazası əsasında fəaliyyətə başlayan F.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının fondu da 208 min nüsxədən artıq kitab və digər çap məhsulları toplanmışdır və onlardan 5 min nəfərdən çox oxucu istifadə edir. Bu kitabxana eyni zamanda uşaq mütaliəsinə, uşaq ədəbiyyatının təbliğinə kömək məqsədi ilə metodik və bibliografik vəsaitlər nəşr

edir, uşaq və məktəb kitabxanalarının iş təcürbəsini ümumiləşdirir və yayır (2.-S.81).

Qeyd etdiyimiz kimi, böyüməkdə olan nəslin düzgün təlim-tərbiyəsində kitab böyük rol oynayır. Məhz bu mənada uşaqların mütaliəsi son dərəcə mühüm məsələlərdən biri kimi daim diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Çünki uşaqlıq çağlarında oxunan kitab, demək olar ki, bütün ömür boyunca yaddaşdan silinmir, uşaqların mənəvi inkişafına təsir göstərir, müəyyən dünyabaxışı və davranış normaları formalaşdırır. Elə buna görə də son dövrlərdə uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkili mədəni quruculuq proqramının tərkibinə daxil olmuş, ardıcıl şəkildə dövlət qayğısı ilə əhatə edilmişdir. Dövlət həmişə uşaq və məktəb kitabxanalarının saxlanılmasına və maliyyə vəsaiti ilə təmin edilməsinə, onların fondlarının yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsinə qayğı göstərmişdir.

Əlbəttə, tərbiyə vəzifələrinin həllində uşaq və məktəb kitabxanalarının müstəqil rolu heç də onun məktəbdən təcrid edilməsi demək deyildir. İstər «kitabxananın məktəbin içərisində əridilməsi», istərsə də «kitabxananın məktəbdən təcrid edilməsi» eyni dərəcədə zərərli və təhlükəlidir. Artıq çoxdandır ki, məktəb və kitabxana bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədədir, ümumi vəzifələri birgə həyata keçirirlər. Mütəlimlər təcrid proqramı çərçivəsində qapanıb qalmır, sinifdən xaric mütaliənin inkişafına mühüm təsir göstərir. Kitabxanaçılar məktəblilərin görüş dairəsinin genişləndirilməsinə çalışmaqda təcrid materialını daha dərindən mənimsəməkdə onlara kömək edirlər.

Bəzən dövrü mətbuata belə fikirlər də yol tapır ki, guya böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsi ilə yalnız ailə və məktəb məşğul olmalıdır, kitabxana isə uşaqları rahat buraxmalı, onların təşəbbüsünü buxovlamamalı və mütaliəsinə rəhbərlik etməməlidir (4.-S.121).

Əlbəttə, bu mülahizələr kökündən yanlışdır. Çünki faktlar göstərir ki, ən yaxşı inkişaf etmiş xarici ölkələrdə belə uşaq kitabxanaları məktəblilərin təlim-tərbiyəsi işində valideynlərin və müəllimlərin ən yaxın köməkçiləridir (5.-S.5).

Bu baxımdan Azərbaycanda uşaqlara kitabxana xidmətinin vəziyyətinə diqqət yetirərkən aydın olur ki, respublikamızın uşaq və məktəb kitabxanaları böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsi ilə ciddi şəkildə məşğul olan və müxtəlif elmi biliklərə yiyələnməkdə uşaqlara kömək edən müəssisə kimi təşəkkül tapmışdır. Uşaq və məktəb kitabxanaları uşaq mütaliəsini təşkil etmək, ona rəhbərliyi həyata keçirmək vasitəsi ilə ümumi təlim-tərbiyə vəzifələrini həll edir. Kitabxana mütaliyyə rəhbərlik prosesində uşaqlarda maraq oyadır, ideya, elmi və bədii

cəhətdən ən yaxşı kitabları məqsədyönlü və fəal şəkildə tövsiyə edir, uşaqlarda mütaliə sisteminin və dairəsinin formalaşmasına kömək edir, mütaliyyə şüurlu münasibət tərbiyyə edir, oxunulmuş mövzuların mənimsənilməsinə və yadda saxlanılmasına kömək edir. Burada həmçinin ən yaxşı kitabların bilavasitə tövsiyyə edilməsi ilə yanaşı mütaliə mədəniyyətinin tərbiyyə edilməsinə, kitabdan, bibliografiyadan, kitabxanadan istifadə etmək bacarığına böyük əhəmiyyət verilir.

Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycanda böyüməkdə olan nəslə kitabxana xidmətinin şəxəli, planlı təşkil olunmuş sistemi yaradılmışdır. Bu sistem yaxın gələcəkdə, daha doğrusu, Ermənistanın işğalçı qoşunlarının Azərbaycan ərazisindən çıxarılmasından və müharibə başa çatdıqdan sonra bütün uşaqların kitabxana kitablarından istifadə əsasında müntəzəm mütaliyyə cəlb olunmasını təmin edəcəkdir.

Qeyd etməliyik ki, erməni silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunmuş rayonlarımızdan - Şuşa, Xankəndi, Xocalı, Ağdərə, Xocavənd, Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Cəbrayıl, Füzuli, Ağdam, Zəngilan ərazilərindən didərgin salınmış on minlərlə azərbaycanlı soydaşlarımızın balaları hazırda respublikamızın müxtəlif bölgələrində çadır şəhərciklərinə sığındığından kitabxana xidmətindən, hətta bəzi yerlərdə isə orta məktəb təhsilindən kənarda qalmışlar. Yalnız böyük şəhərlərdə, o cümlədən Bakıda, Sumqayıtda, Gəncədə, Mingəçevirdə və digər rayon mərkəzlərində məskunlaşmış ailələrdə böyüyən uşaqlar həmin ərazilərdəki uşaq və məktəb kitabxanalarının xidməti ilə əhatə olunmuşlar.

Heç şübhəsiz, bu cür vəziyyət yeni nəslin həm təlim-tərbiyəsinə, həm də əvvəllər qazandığı bilikləri fasiləsiz şəkildə davam etdirməsinə mənfi təsir göstərir. Ona görə də işğal altında qalmış Dağlıq Qarabağ və digər ərazilərimiz azad edilənə qədər respublikamızın qabaqcıl ümumtəhsil məktəbləri uşaq və məktəb kitabxanaları ilə birlikdə səyyar kitabxanalar təşkil etməli, qaçqın və köçkün düşmüş ailələrdə böyüyən uşaqlara çadır şəhərciklərində kitabla xidmət göstərməli, onların təcrid prosesindən geri qalmamaları üçün konkret işlər görməlidirlər. Əks təqdirdə, müharibədən sonra meydana çıxacaq çətinlikləri aradan qaldırmaq və buraxılmış nöqsanları düzəltmək üçün illərlə vaxt lazım gələcəkdir. Odur ki, bu vacib işə vaxt itirmədən başlamaq lazımdır.

Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək mümkündür ki, uşaqların təlim-tərbiyəsi və təcridi yalnız bir sosial təsisatın fəaliyyəti ilə bitməməli, bu mühüm prosesdə həm ailə, həm də uşaq və məktəb kitabxanaları əlaqəli şəkildə iştirak etməli, gənc nəslin əsl vətəndaş kimi yetişmələrinə öz töhfələrini verməlidirlər.

Təlim-tərbiyə prosesi son illərdə təhsilin məzmununa müvafiq olaraq müasir elmi-texniki, sosial-iqtisadi və mədəni inkişafın xüsusiyyətlərini əks etdirməklə yeni keyfiyyətlər qazandığına görə, habelə ənənəvi təlim metodları, ənənəvi dərs müasirlik baxımından yeniləşdiyinə görə müəllimlərlə kitabxanaçılar sıx ünsiyyətdə olmalı, bu mühüm işdə bir-birinə kömək göstərməlidirlər. Təcrübə göstərir ki, yalnız məktəblə kitabxananın, şagirdlərlə uşaq və məktəb kitabxanalarının birgə səmərəli əməkdaşlığı nəticəsində təlim-tərbiyə və tədrisin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Azərbaycanda kitabxanaçılıq təhsilinin inkişafı*. -B.: Maarif, 1987.-S.3.
2. Xələfov A., Kazımov R., Bədəlov E. *Kitabxana işçisinin məlumat kitabı*. -B.: Azər nəşr, 1985.-S.81.
3. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük (III hissə)*. -B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003.-S.69-70.
4. Чижикова Г.И. *Пособия комплектования школьных библиотек США//Сов. библиография*. -1965.-Вып.4/921.-С.121.
5. Медведева Н.Б. *Библиотечное обслуживание детей за рубежом / Библиотековедение и библиография за рубежом*. -1963.-Вып.11.-С.5.
6. Сухомлинский В.А. *Үrəyini uşaqlara verirəm*. -B.: Maarif, 1979.-S.23.
7. Rzayev S. *Kiçik məktəbyaşlı uşaqların mütləsinə fərdi rəhbərliyin pedaqoji və psixoloji əsasları // Elmi əsərlərin tematik məcmuəsi*. -B., 1983.-S.64.

Захида Рзаева

РОЛЬ ДЕТСКИХ И ШКОЛЬНЫХ БИБЛИОТЕК В ОБУЧЕНИИ И ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ

В статье освещаются роль детских и школьных библиотек в обучении и воспитании детей. Автор обобщает вопросы по материалам работы библиотек.